

bazı yazmalarında bulunduğu, dolayısıyla kâtibinin Şifî olabileceği ve kitabın muhtevasında müellifin Şifîliğini gösteren başka bir delile rastlanmadığı göz önünde bulundurulur bu iddia reddedilmiştir (Feilchenfeld, s. 15-16).

Sicistânî'nin bilinen tek eseri olan *Ġarîbû'l-Kur'ân* (*Nüzhetü'l-kulûb [Nüzhetü'l-mekrûb] fi tefsiri Ġarîbû'l-Kur'ân, et-Tibyân fi tefsiri Ġarîbû'l-Kur'ân*) üzerinde uzun yıllar çalıştığı anlaşılmaktadır. Çağdaşı ve arkadaşı İbn Hâleveyh'in belirttiğine göre Sicistânî ömrü boyunca bu eserle uğraşmış, hizmetinde bulunduğu hocası İbnü'l-Enbârî'ye tashih ettirmiş, İbnü'l-Enbârî'ye esere bazı ilâvelerde bulunmuştur (İbn Hayr, s. 63). Dârekutnî'ye göre de Sicistânî, *Ġarîbû'l-Kur'ân*'ını tasnif için on beş yıl uğraşmış, eseri İbnü'l-Enbârî'ye okumuş, o da bazı yerlerini düzeltmiştir (Safedî, IV, 95). Fuat Sezgin, büyük şöhrete sahip olmakla birlikte bu eserin gerçekte Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın *Mecâzû'l-Kur'ân* adlı kitabından metotsuz biçimde yapılan bir özet olduğunu, bu kitabın kıymetini farkedemeyen Sicistânî'nin ondan seçtiği malzemeyi alfabetik olarak düzenlemek suretiyle kullanımını kolaylaştırdığını ileri sürmektedir (GAS, I, 43). Eseri neşreden Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî ise bu iddiayı mübalağalı bulur ve *Mecâzû'l-Kur'ân* eserin en önemli kaynaklarından olmakla birlikte Sicistânî'nin Ali b. Hamza el-Kisâî, Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ ve

İbn Kuteybe gibi birçok âlimden nakillerde bulunduğunu, hatta en fazla naklin İbn Kuteybe'den olduğunu, ayrıca onun bazı yerlerde Ebû Ubeyde'ninkine aykırı görüşleri tercih ettiğini belirtir (bk. *Nüzhetü'l-kulûb*, neşredenin girişi, s. 29, 33-34; Sezgin'in iddiasına yönelik benzer bir eleştiri için bk. *Ġarîbû'l-Kur'ân*, neşredenin girişi, s. 19-20). *Ġarîbû'l-Kur'ân* türü eserler IV. (X.) yüzyıla kadar mushaf sırasına göre tasnif edilmişken Sicistânî bu yüzyılın başlarında bir yenilik olarak garîb kelimeleri alfabetik tertibe koymuş, kolayca ezberlenip kavranabilmesi için bir sıraya göre dizmiştir. Alfabetik tasnifte kelimelerin kökleri değil Kur'an'da geçen şekilleri dikkate alınmış, harflerine ve hareketlerine göre (sırasıyla meftuh, mazmum ve meksûr olanlar) tertip edilmiş, ikinci ve üçüncü harfler dikkate alınmamıştır. Lâm-ı ta'rif ve atuf harflerine de itibar edilmemiş, aynı harf ve harekeyle başlayan kelimelerin kendi içindeki sıralamasında mushaf tertibi esas alınmıştır. Ancak bu kurallara uyulmayan yerler de vardır. Kur'an-ı Kerim'den çokça şahid getirmesi, kıraat farklılıklarının mânaya etkisiyle ilgilenmesi, hadisler, Arap şiiri, sahâbe ve tâbiîn sözleriyle istişhâdda bulunması, garîb kelimeleri izahla yetinmeyip Kur'an'daki bazı edatları açıklaması, gerektiğinde Arap dilcilerinin görüşlerine başvurması gibi hususlar eseri seçkin kılan özellikler arasında sayılır. Eser İbnü'l-Murahhal tarafından *Naẓmü Ġarî-*

bi'l-Kur'ân adıyla manzum hale getirilmiştir. Çeşitli baskıları bulunan kitap (Kahire 1295, 1307, 1325, 1326; Hıms 1342), Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, Ahmed Abdülkâdir Salâhiyye ve Muhammed Edîb Abdülvâhid Cemrân'ın tahkikleriyle neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Uzeyz es-Sicistânî, *Nüzhetü'l-kulûb fi tefsiri Ġarîbû'l-Kur'âni'l-âziz* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî), Beyrut 1410/1990, neşredenin girişi, s. 9-47; a.m.f., *Ġarîbû'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Abdülkâdir Salâhiyye), Dimaşk 1993, neşredenin girişi, s. 9-85; a.m.f., *Ġarîbû'l-Kur'ân* (nşr. M. Edîb Abdülvâhid Cemrân), [baskı yeri yok] 1416/1995 (Dâru Kuteybe), neşredenin girişi, s. 7-32; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 5; Sem'ânî, *el-En-sâb*, VIII, 445; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 61-64; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhim es-Sâmerâî), Zerâk (Ürdün) 1405/1985, s. 231-232; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 135; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 216; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 95; İbn Hacer, *Tebşîrû'l-müntebih*, III, 948-950; Sü-yûtî, *Buġyetü'l-vu'ât*, I, 171; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1140, 1207, 1945; J. Feilchenfeld, *Ein einleitender Beitrag zum Ġarîb-al-kur'ân nebst einer Probe aus dem Lexikon des Segestâni*, Wien 1892, s. 7-18; Sezgin, *GAS*, I, 43.

İSMAIL CERRAHOĞLU

SİCZİ, Ebû Nasr

(bk. EBÜ NASR es-SİCZİ).

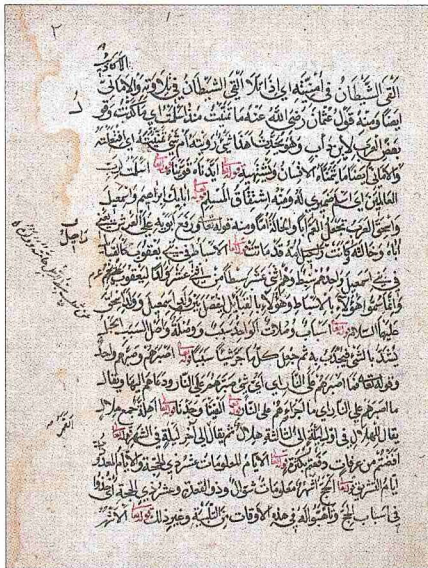
SİCZİ, Ebû Saîd

(أبو سعيد السجزي)

Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed
b. Abdilcelil es-Siczî
(ö. 415/1024)

Matematikçi ve astronom.

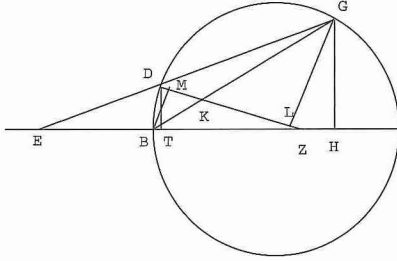
Muhammed b. Uzeyz es-Sicistânî'nin *Ġarîbû'l-Kur'ân* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 107)

X. yüzyılın ortalarına doğru Sicistan'da doğdu. Henüz onlu yaşlarında iken İskenderiyeli Pappus'tan çeviriler yaptığı ve 358 (969) yılından önce kesenler teoreminin delilleri üzerine bir risâle yazdığı bilinmektedir. 969'da Şiraz sarayına girdi, o yıl Abdurrahman es-Süfî'nin dönence gözlemlerine katıldı ve sarayda Ebû'l-Vefâ el-Bûz-cânî, Veycen Kûhî ve Nazîf b. Yüm'n gibi önemli astronomlarla tanıştı. *el-Medhal ilâ 'ilmi'l-hendese* adlı eserinde Sicistan'da bir planetaryum inşa ettiğini söyler. Muhtemelen aynı yıllarda Hermes, Batlamyus ve Dorotheus'un eserleriyle kendi zamanının eserlerini temel alarak ve şahsî yorumlarını da ekleyerek bir astrolojik tablo hazırlamış, sonraki dönemlerde bazı astrologlar onun bu tablosundan alıntı yapmıştır.

Ebû Saîd es-Siczî'nin en önemli çalışması *Risâle fi'ş-şekli'l-kattâ'*'dir. Eser iki yardımcı önermeyle (lemma) başlar ve daha sonra bunlara bağlı olarak on iki teorem verilir. Risâlede yer alan iki yardımcı önerme şöyledir:

Şekildeki bir GDB dairesinin çapı E boyunca uzatılsın; bu durumda GD kirisinin E noktasında ve GB kirisinin K noktasında kesilmesiyle şu orantılar elde edilir:

$$1. \frac{\sin GB}{\sin DB} = \frac{GE}{ED}; 2. \frac{\sin GD}{\sin DB} = \frac{GK}{KB}$$

Eserleri. 1. *Risâle fi'ş-şekli'l-kattâ'* (Haydarâbâd 1368/1948). J. L. Berggren bu eserin bazı bölümlerini tercüme etmiş ve incelemiştir (bk. bibl.). **2.** *Misâhatü'l-üker bi'l-üker* (nşr. Ali İshak Abdüllatif, *el-Mevrid*, XVI/2 [Bağdat 1987], s. 123-150). **3.** *Berâhînü Kitâbi'l-Öklîdis fi'l-uşûl*. Eser üzerine P. Crozet bir inceleme yapmıştır (bk. bibl.). **4.** *Fi İhrâc hattın müstakim ilâ hattın mu'tân min noktatin mu'tât bi-tarîki't-tahîl ve't-terkîb ve vukû'i'n-nuqat ve ta'dîdihâ ve ihdâsi'z-zâviye*. Rüşdî Râşid tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (*Archives internationales*, XXXVII [Paris 1987], s. 263-296). **5.** *Kitâb fi teshîli's-sübül li'tihrâci'l-eşkâli'l-hendesîyye* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, *Resâ'ilü İbn Sinân* içinde, Küveyt 1403/1983, s. 339-372). **6.** *İstihrâcü'l-muvassateyn ve kısmetü'z-zâviyeti'l-müstakime bi-selâseti aksâmin mütesâviye* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, *Mecelletü'l-ma'hedi'l-mahtûât*, XXVIII/1 [Küveyt 1404/1984], s. 124-131). **7.** *Havâşşü'l-a'mideti'l-vâkı'a mine'n-noktati'l-mu'tât ile'l-müşellesi'l-mütesâviyyi'l-adlâ'i'l-mu'tâ bi-tarîki't-tahîd*. J. P. Hogendijk eseri İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften*, XIII [Frankfurt 2000], s. 129-164). **8.** *Kitâb fi'l-'ameli'l-müsebbâ' ve kısmeti'z-zâviyeti'l-müstakimeti'l-hatteyn bi-selâseti aksâmin mütesâviyetin*. Carl Schoy tarafından Almanca'ya çevrilen bu eseri (*ISIS*, VIII [1926], s. 21-

40) J. P. Hogendijk İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir (*Archive for History of Exact Sciences*, XXX [Heidelberg 1984], s. 290-316).

Siczî'nin diğer bazı eserleri de şunlardır: *e'l-Medhal ilâ 'ilmi'l-hendese, Kitâbü'l-Mesâ'ili'l-muhtârât* (İbrâhim b. Sinân'ın *el-Mesâ'ilü'l-muhtârât*'ından bazı örnekler), *Risâle fi keyfiyyeti taşavvuri'l-hatteyn ellezeyn yakrübân ve lâ yeltekâyân, Risâle fi'l-havâşşi'l-kubbeti'z-zâ'ide ve'l-mükâfiye, Muqaddime fi'l-hendese, Risâle fi ihrâci'l-hu'tû' fi'd-devâ'iri'l-mevzû'a mine'n-nuqati'l-mu'tât, Fî İstihrâc hattın müstakim ile'l-hatteyni'l-müstakimeyni'l-mefrûzayn, İstidrâkü'ş-şekli'ş-şekli'r-râbi' 'aşer mine'l-Makâletü'ş-şaniye min Kitâbi'l-Uşûl, Risâle fi'l-cevâb 'ani'l-mesâ'ili'lletî sü'ile 'anhâ fi ba'zi'l-eşkâli'l-me'hûze min Kitâbi'l-Me'hûzât li'l-Arşimîdis, Risâle fi cevâbi mes'eletin 'an Kitâbi Yûhannâ b. Yûsuf fi inkisâmi hattın müstakim bi-nışfeyn ve tebyîni ha'at'i Yûhannâ fi zâlike, Kitâb fi'l-mahrû' ve'l-kürre ve'l-üstüvâne, Kitâb fi ihrâci hatteyn müstakimeyn min noktateyn mefrûzateyn yuhâtân bi-zâviyetin ve ihrâci selâseti hu'tû' min selâseti nuqat, Burhânü Kitâbi Abulünüyûs fi'd-devâ'iri'l-mütemasse, Kitâbü Terkibi'l-eflâk, Kitâbü'l-Me'ânî fi ahkâmî'n-nücûm, Kitâbü Hulûli'l-kevâkibe'l-bürûce'l-isney 'aşer, Kitâbü'l-Medhal ilâ 'ilmi ahkâmî'n-nücûm, Kitâbü'l-'Amel bi'ş-şafihati'l-âfâkyıye, Kitâb fi kavânin mizâcâtî'l-us'urûlâbi'ş-şimâli ma'a'l-cenûbî* (Bîrûnî tarafından *İstî'âbü'l-üvûhî'l-mümkinne fi şan'ati'l-us'urûlâb* adlı eserinde kullanılmıştır; bu eserler ve diğer çalışmalarının bir listesiyle yazma kayıtları ve bazıları üzerine yapılan çalışmalar için bk. Sezgin, bibl.; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 110-114). Fuat Sezgin, Siczî'nin bir kısmı henüz üzerinde çalışılmamış on dört risâlesinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı nüshasının (Reşid Efendi, nr. 1191) tıpkıbasımını J. P. Hogendijk'in yazdığı bir girişle birlikte neşretmiştir (*Mecmû'a min resâ'il hendesiyye*, Frankfurt am Main 2000).

BİBLİYOGRAFYA :

Sarton, *Introduction*, I, 646-655, 665; Sezgin, *GAS*, I, 246-247; V, 329-334; VI, 224-226; VII, 177-182, 333-334; Yvonne Dold-Samplonius, "al-Sijzi", *DSB*, XII, 431-432; P. Crozet, "al-Sijzi et les éléments d'Euclide", *Perspectives arabes et médiévales sur la tradition scientifique et philosophique grecque* (ed. Ahmad Hasnawi v.dğr.), Leuven 1997, s. 61-77; a.mlf., "L'idée de dimension chez al-Sijzi", *Arabic Sciences and Philosophy*, III, Cambridge 1993, s. 251-286; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astro-*

nomers and Other Scholars of Islamic Civilizations and Their Works (7th-19th c.), Istanbul 2003, s. 110-114; Adel Anboubâ, "Construction de l'heptagone régulier par les arabes au 4e siècle H.", *Journal for the History of the Arabic Science*, II, Aleppo 1978, s. 264-269; J. L. Berggren, "al-Sijzi on the Transversal Figure", a.e., V (1981), s. 23-36; B. A. Rosenfeld v.dğr., "The Geometric Algebra of as-Sijzi", *Istoriko-Matematicheskie Issledovaniia*, XXIX, Moskva 1985, s. 321-325, 349; Roshdi Rashed, "al-Sijzi et maimonide: Commentaire mathématique et philosophique de la proposition II-14 des coniques d'Apollonius", *Archives internationales d'histoire des sciences*, XXXVII, Paris 1987, s. 263-296; a.mlf., "al-Qûhî et al-Sijzi: Sur le compas parfait et le tracé continu des sections coniques", *Arabic Sciences and Philosophy*, XIII, Cambridge 2003, s. 9-43.

YAVUZ UNAT

SİCZİ, Ebû Ya'kûb

(bk. EBÛ YA'KÛB es-SİCİSTÂNÎ).

SİD

(السيد)

(ö. 1099)

Halk kahramanı İspanyol şövalyesi.

1040 yılı civarında Burgos'ta doğdu; Kastilya Krallığı'na hizmet veren soylu bir aileye mensuptur. Asıl adı Rodrigo (Ruy) Diaz de Vivar (Bivar) olup İspanyollar'ın El Cid şeklinde kullandıkları Arapça "efendi" anlamındaki es-Sîd (< sîdî / seyyid) lakabı ona müslümanlar tarafından verilmiştir; hıristiyanlar arasında ayrıca Campeador (yigit, şampiyon) unvanıyla tanınır.

Sîd'in çocukluk dönemine dair çok az bilgi bulunmaktadır. Kastilya sarayında, Prens Sancho ile aynı hocalardan ders alarak iyi bir eğitim gördü. Bilinen ilk askerî faaliyeti, 1063'te Aragon Kralı I. Ramiro'nun mağlûp edildiği Graus savaşında Kastilya Kralı I. Fernando ile Sarakusta ve çevresinde hüküm süren Hûdî emiri Ahmed el-Muktedir-Billâh'ın askerlerinden meydana gelen ordu içinde yer almasıdır. I. Fernando'nun ölümü üzerine Kastilya'nın yeni kralı II. Sancho'nun hizmetine girdi. Sancho'nun Aragon Krallığı ile yaptığı savaşlarda büyük yararlıklar gösterdi ve başkumandanlığa getirildi. Sancho, onun başarılı kumandanlığı sayesinde kardeşlerinin hâkimiyeti altındaki Leon, Galicia ve Toro'yu topraklarına kattı. Ancak Zamora'yı kuşattığı sırada kız kardeşi Urracca'nın askerleri tarafından öldürüldü (1072). Bu sırada Tuleytula'daki (Toledo) Zünnûnî sarayında sürgünde bulunan kardeşi Alfonso Kastilya-